Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Jättemöja i Skåne

Charlotte Wigermo

Fig. 1. Jättemöja blommar rikligt med långa böljande revor vid Lyngsjö stamp (lokal 7). Foto: Charlotte Wigermo.

Forsen brusar, vattnet glittrar och i ån flyter stora vita blommor i långa sjok. Något smaragdblått far förbi med ett högt visslande – det är kungsfiskaren som häckar i dessa fina miljöer. De blåskimrande jungfrusländorna bidrar till det magiska.

Det är Vramsån jag beskriver med fina minnen från inventeringen av jättemöja *Ranunculus fluitans* under försommaren 2019. Jag upplevde även fantastiska miljöer vid de gamla möllorna samt mötte personerna som bodde där och som värnade om både de kulturella värdena och naturen.

Jättemöja växer i hela Norden endast i Vramsån samt i den närbelägna Mjöån i nordöstra Skåne i Kristianstad kommun.

Kännetecken

Jättemöjan är vår största möja och den är en flerårig undervattensväxt med 2–4 meter långa, grova stjälkar med upp till 30 cm långa blad. Flytblad saknas helt. Blommorna är oftast stora, i genomsnitt 1,5–3 cm breda. Blomfästet är kalt eller något hårigt, vilket bäst skiljer jättemöjan från närstående arter. Blommorna är vita med gul mitt, 1,5–2,5 cm stora och sitter på långa skaft. Antalet kronblad varierar mellan fem och elva. Blombotten är något hårig. Jättemöja blommar från juni till augusti och är självsteril. Den skånska populationen sätter inte frukt och består troligtvis av en enda klon som sprider sig vegetativt genom att den bryts vid rotbasen. Sticklingen kan sedan lätt rota sig på annan plats.

Utbredning

I Vramsån förekommer jättemöjan på drygt tio platser utmed en sträcka av omkring en mil från Trobrodal, på gränsen mellan Ö. Vram och Lyngsjö socknar, till ca två km från Vramsåns utlopp i Helgeå.

G.E. Nihlén samlade en möja i Ö.Vrams socken 1910 och den kom att insorteras i herbariet i Lund som *Ranunculus peltatus* f. *submersus* (en flytande form av sköldmöja). 17 år senare uppmärksammade Bertil Lindquist arket och fann efter närmare undersökning att det rörde sig om den mellaneuropeiska arten *Ranunculus fluitans*, jättemöja. Att den hittades första gången i Sverige 1910, kan tyda på att den inkommit i sen tid.

Arten har tidigare förekommit både rikligare och längre uppströms i ån men under inventeringar de senaste decennierna har arten inte kunnat återfinnas norr om Trobrodal. I slutet av 1920-talet finns dokumenterat att jättemöja hade stora bestånd i ån vid Tollarp och vid Ö. Vrams f.d. järnvägsstation. I herbariet i Lunds Botaniska Museum finns inga belägg av jättemöja tagna uppströms Trobrodal efter mitten av 1930-talet.

År 1961 hittades arten på en ny lokal i den närbelägna Mjöån men har inte kunnat återfinnas där vid senare besök. År 2002 dök den upp vid mynningen ett par kilometer nedströms orginallokalen. Eftersom mynningsområdet är mycket sankt och det fodras båt för att komma dit så vet vi inte hur väl jättemöja är eftersökt under senare delen av 1900-talet.

Sedan 2015 finns arten även i Säbybäcken utanför Landskrona. Här är den troligen inplanterad.

Den svenska förekomsten är den enda i Norden och utgör nordgräns för arten. Jättemöja är endemisk för Europa; den finns utbredd i östra England och är i övrigt begränsad till ett bälte över Centraleuropa från norra Frankrike till Rumänien.

Jättemöja är sedan den 1 januari 2000 fridlyst i hela landet. På vår nationella rödlista är den klassad som Sårbar (VU). Artens bevarande i området är därför inte bara viktig lokalt, utan även ur ett nationellt perspektiv.

Biotop

Jättemöja växer i grunt, strömmande vatten i åar med stenig eller sandig/grusig botten. Den trivs i näringsrikt, men klart, rent och syrerikt vatten på solöppna, ljusa lokaler. I Vramsån är den därför främst knuten till gamla kvarnar och broar (gamla vadställen) och saknas nästan helt där ån är djupare och har ett lugnare lopp. Jättemöja är en av våra få arter som är anpassad till att växa i hastigt strömmande vatten. Förutom från påträngande strandvegetation och beskuggning, har den därför få konkurrenter bland andra kärlväxter.

Status vid inventeringen av Skånes Flora 1989–2006

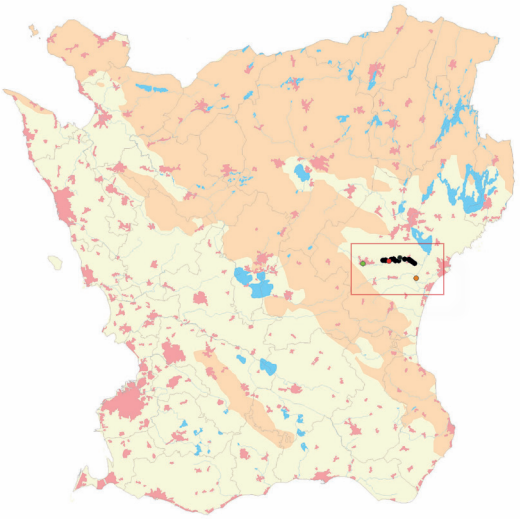
Antal lokaler har varierat under åren men troligen har det aldrig varit fler förekomster än det antal som noterades under den senaste inventeringen av Skåne. Arten har dock tidigare varit spridd på en längre sträcka utmed Vramsån.

Totalt noterades 16 lokaler under denna period varav endast en lokal i Mjöån. Det finns inga mängdangivelser från inventeringen av Skånes Flora utan man har endast noterat att jättemöja fanns på lokalen.

Fig 2. I Mjöån söder om Lövriksdal upptäcktes jättemöja 1961. Här återfanns den inte 2022. Foto: K.-A. Olsson.

Kartor. Jättemöja i Skåne 2021.
● = återfunnen 2021
● = inte återfunnen 2021
● = inplanterade förekomster 2021
● = Mjöåns mynning. Senast 2012

Flera heltäckande inventeringar av jättemöjan i Vramsån har genomförts:

1982 Kjell-Arne Olsson för Projekt Linné

1995 Floravårdsgruppen i Kristianstad för Floraväktarverksamheten i Skåne

1999 Kjell-Arne Olsson för Projekt Vramsån

2002/2003 John Nordqvist för Projekt Vramsån

Under denna period förefaller den ha försvunnit två lokaler (Dalbacken och mellan nya och gamla bron i Lyngsjö). De enda platser där bestånden tycktes vara oförändrade eller möjligen något förbättrade var vid Köpinge kvarn, Lyngsjö mölla och vid Bäcklunda. En viss återhämtning kunnde märkas på några lokaler de allra senaste åren, vilket kan tolkas som ett positivt resultat av de röjningar av buskage och träd i strandkanten som genomförts. Vid Ugerups mölla och nordväst om nya bron i Lyngsjö upptäcktes mycket små nya förekomster. Något återfynd uppströms Trobro gjordes däremot inte trots upprepade eftersök.

Inom Projekt Vramsån i Kristianstads Vattenrike, som startade 1999 med stöd av främst Världsnaturfonden (WWF), har allmänna åtgärder för att öka vattenföring och minska föroreningar genomförts. Dessa åtgärder har inte vidtagits enbart för att gynna jättemöjan utan även för att förbättra levnadsvillkoren för andra hotade arter i ån, såsom mussel- och fiskarter.

År 2005 skrevs ett *Åtgärdsprogram för jättemöja* av Kjell-Arne Olsson. En åtgärd som presenteras var röjningar av den skuggande vegetationen längs stranden för att öka ljusin-

släpp. Även om endast en kort tid förflutit sedan röjningarna genomfördes tycks det ökade ljusinsläppet på växtlokalerna redan ha haft en positiv effekt för bestånden av jättemöja. Åtgärdsprogrammet är nu avslutat.

Nuvarande status i Skåne

Lokaler i Vramsån besöktes under 2019. Jättemöjan återfanns på 12 av de 16 lokalerna och dessutom ganska rikligt på vissa platser. En lokal vid Köpinge reningsverk missades då den inte kommit med som floraväktarlokal på Artportalen.

Mjöån blev inte besökt för det behövs båt för att komma dit. Åke Widgren är den som senast hittade en planta där 2012.

Att räkna antal plantor är i stort sett helt omöjligt. De växer in i varandra och bilder långa, böljande revor så antalet är grovt skattat.

Största beståndet fanns mellan Köpinge kvarn och nedströms mot Köpinge badplats. Vid Lyngsjö mölla och Lyngsjö Stamp fanns stora, fina bestånd i det strömmande vattnet.

På de två lokaler där jättemöjan inte kunde återfinnas tidigare fanns den inte nu heller. Vid Dalbacken sågs jättemöja senast 1995 och mellan nya och gamla bron i Lyngsjö senast 2003.

Kristianstad kommun har tagit in jättemöjan som en av sina ansvarsarter, vilket är mycket bra då arten endast är vildväxande här i hela Norden.

År 2021 inventerades jättemöjan av John Nordqvist på uppdrag av kommunen. John tog sig fram med kanot genom hela åsträckan, vilket ger en bra överblick över växtlokalerna. På lokalen vid Trobrodal hittades ett bestånd på 15 m². Även vid Dalbacken lyckades John hitta 1 m² men vid gamla bron i Lyngsjö återfanns inte möjan denna gång heller. De rikaste bestånden var på samma lokaler som tidigare.

Resultatet av dessa inventeringar framgår av tabell 1.

Åtgärder

Inga röjningar av strandbuskage har gjorts på över 10 år. Däremot har kommunen röjt vattenväxter genom grönskärning i ån. Det har visat sig att speciellt igelknopp växer och dämpar flödet och då konkurrerar med jättemöjan. Mer borttagning av igelknopp behövs under de

Fig. 3. Jättemöja växer i rika bestånd vid Köpinge kvarn. Foto: K.-A. Olsson.

	Läge, Koordinat Rikets Nät	**1982**	**1995**	**1999**	**2002/03**	**2019**	**2021**
1	*Västra Vram*, Tollarps sporthall RN 1385132-6201667						Inplanterad 2020 God utveckling
2	*Lyngsjö*, Trobrodal RN 1390250-6202550	Rikligt från kvarnen	Små bestånd vid kvarnen, rikare längre ner. Alltför skuggigt	Ett myckt litet bestånd	Medelstort men välmående bestånd	Ej återfunnen	15 m²
3	*Lyngsjö*, Bäcklunda RN 1390555-6202509	Rikligt på båda sidor av bron	Flera rika bestånd, men för skuggigt	Flera rika bestånd men inte vid kvarnen	Många fina och rika bestånd	7 skott uppströms huset samt ett skott nerströms	12 m²
4	*Lyngsjö, O* Bäcklunda RN 1390931-6202567	Som ovan	Som ovan	Som ovan	Som ovan	20 skott, fint bestånd	ca 80 m²
5	*Lyngsjö*, ONO Bäcklunda RN 1390936-6202477	Som ovan	Som ovan	Som ovan	Som ovan	30 skott, myckt fint	ca 70 m²
6	*Lyngsjö*, gamla bron i Lyngsjö RN 1391760-6202323	Fåtalig mellan gamla och nya bron	Relativt fåtalig. Skuggande sly	Ej återfunen	Borta mellan broarna. Litet bestånd nerströms	Ej återfunen	Ej återfunen
7	*Lyngsjö*, Lyngsjö mölla och stamp RN 1392364-6202794	Sparsamt vid stampen, ganska rikligt vid möllan	Rikligt vid dämmet och nerströms	Flera bestånd vid kvarnen	Stora och välmående bestånd	ca 15 skott vid kvarnen, ca 25 vid stampen	ca 90 m²
8	*Lyngsjö*, Nymölla RN 1392967-6202862	Flera ganska rikliga bestånd längs 100 meter	Ett större bestånd där det är öppet	Ganska fåtalig och ett litet bestånd	Ett litet bestånd i forsen	3 skott dvs. ganska litet bestånd	4 m²
9	*Köpinge*, Sågmöllan RN 1393422-6202443	Ett rikligt men begränsat bestånd	Tre små förekomster nedom dämmet	Endast ett litet bestånd	Bestånden har en bra växtplats och ser fina ut	3 skott i forsen som ser fina ut	4 m²
10	*Köpinge*, Gringelstad, bron RN 1394268-6202408	Rikligt vid bron och ca 50 m nedströms	Rikligt vid bron och ca 100 m nedströms	Rikligt vid bron och ca 50 m nedströms	Uppsrtöms ganska bra, inte bra nedströms	Ett litet skott uppströms, inte letat nedströms	55 m²
11	*Köpinge*, Ugerups mölla RN 1394617-6203186				Ett mindre bestånd vid turbinintaget	Minst 7 skott	2 m²
12	*Köpinge*, Dalbacken RN 6202850 -1395850	Några få ex vid dämmet	Två bestånd på ca 5 resp 10 m²	Endast enstaka ex.	Ej återfunen	Ej återfunen	1m²
13	*Köpinge,* Köpinge kvarn–badplatsen RN 1396927-6202755	Rikligt från kvarnen och nedströms till badplatsen	Rikligt. Även nedströms badplatsen. Skuggad av höga träd	Ganska riklig vid kvarnen och badplasten men fåtalig däremellan	Mycket finns bestånd på en längre sträcka. Röjning har gjort nytta	250 skott. Mycket ljusinsläpp och fint strömmande vatten	ca 200 m²
14	*Köpinge,* Köpinge kyrka, 300 m NNO RN 1397181-6202498		Även noterad nedströms badplatsen			30 skott	ca 150 m²
15	*Köpinge,* Gärds Köpinge, vid bron RN 1397470-6202420	Rikligt på båda sidor om bron	Flera bestånd på båda sidor om bron. Ganska öppet	Flera kratiga bestånd öster om bron	Några små bestånd uppströms. Små bestånd nedströms	ca 75 skott, svårt att uppskatta	ca 80 m²
16	*Köpinge,* OSO Köpinge reningsverk RN 1397900-6202100	Rikligt vid åkröken och nedströms	Rikligt men skuggigt	Flera kraftiga bestånd	3 små friska bestånd	Inte besökt	ca 35 m²
17	*Köpinge,* Klemedshus RN 1398420-6201723	Rikligt på båda sidor av bron	Rikligt på båda sidor av bron. Ganska öppet	Tämligen rikligt	Flera fina bestånd	10 skott, antalet är grovt uppskattat	ca 70 m²
18	*Köpinge*, Mjöåns mynning RN 1398820-6197890	1 + 3 m² 2002, en lösdrivande reva 2012					

Fig. 4. Blommande jättemöja vid Köpinge badplats. Foto: K.-A. Olsson.

närmsta åren framförallt om vattenståndet i ån är lågt.

Utplanteringar

Under 2020 samlade personal från Kristianstads Vattenrike in lösa revor av jättemöja i driften för att göra ett utplanteringsförsök. Man planterade revorna vid ån vid Tollarps sporthall. Dämmet här revs något år tidigare och det hade nu blivit en fin, ca 100 m lång forssträcka. Revorna grävdes ner i bottenskiktet och förankrades med stenar. Under 2021 fanns det ett fint bestånd på lokalen och försöket har hittills lyckats väl. Från Tollarp är jättemöja känd sedan tidigare. Bertil Lindquist noterade den sparsamt här 1929.

Hot

Jättemöjan vill ha goda ljusförhållande. Alltför tät och skuggande strandvegetation är därför det största hotet vilket gör att arten minskar och försvinner. Även vattenföroreningar är ett hot men än så länge är vatten i Vramsån friskt och rent.

Jättemöjan har redan försvunnit från några av de lokaler i Vramsån som är kända sedan tidigare. Troligast beror detta på att det blivit alltför skuggigt på lokalerna. Det har även noterats att på lokaler med mycket bra ljusförhållande men där strömmen inte är tillräckligt stark, börjar det bli konkurrens av andra vattenväxter, då främst igelknopp-arter.

Ytterligare ett hot mot jättemöja är om man river kvarndammar för att underlätta för lax att vandra uppför ån. Om forsarna försvinner klarar sig jättemöjan knappast då den trivs och i stort sett endast växer i ganska strida forsar.

Slutsats

Vissa partier av ån har återigen successivt fått mera skuggande busk- och trädridåer och mer röjning behövs inom dessa områden. Andra vattenväxter konkurrerar ut möjan på platser med mycket ljusinsläpp och framförallt om vattenståndet dessutom är lågt. Flera och regelbundna åtgärder behövs för att vi även i framtiden ska kunna njuta av böljande mattor av vita blommor i forsarna i Vramsån.

Referenser

ArtDatabanken, SLU. >www.artdatabanken.se<.

Artportalen, SLU >www.artportalen.se<.

Kjellqvist, E. & Strandhede, S.-O. 1961. Nytt fynd av Ranunculus fluitans L. *Bot. Notiser 1961*: 367.

Lindquist, B. 1932. Ranunculus fluitans Lamarck, en för svenska floran ny växt. *Bot. Notiser 1932*: 393–399.

Länsstyrelsen Skåne, 2018. *Bevarandeplan för Natura 2000-område Vramsån* SE420310, Malmö.

Olsson, K.-A. 1996. Jättemöjan i Vramsån. *Lunds Bot. Förenings medlemsblad 1996* (*3*): 36-40.

Olsson, K.-A. 2005). *Åtgärdsprogram för bevarande av jättemöja* (*Ranunculus fluitans*). (5501). Bromma. >https://www.naturvardsverket.se/91-620-5501-1<.

SLU Artdatabanken 2020. *Rödlistade arter i Sverige 2020*. SLU, Uppsala.

Tyler, T. m.fl. (red.), 2007. *Floran i Skåne. Arterna och dess utbredning.* Lund.